

Tempel-Kerkmuseum Jaarverslag 2023

Maart 2024

Inhoud

1. Inleiding	pag. 1
2. Koersdocument 2022-2027	1
3. Openstellingen en bezoekers	2
4. Evenementen	3
5. Publieksinformatie en communicatie	5
6. Educatie	6
7. Vrijwilligers	7
8. Collectiebeheer	8
9. Projecten	11
10. Samenwerking	12
11. Werk aan de Grote Kerk	12
12. Een kijkje naar 2024	13

Bijlage: - Het museum in grafieken

1. Inleiding

Dit jaarverslag geeft een goed beeld van 2023. Volop activiteiten. Waardering alom voor 20 eeuwen cultusplaats en in het bijzonder voor het UNESCO Werelderfgoed. De samenleving ziet steeds beter hoe bijzonder deze erfgoedlocatie is. Aan ons de taak om te zorgen voor een steeds groter bereik wat betreft de bezoekers. Alhoewel we niet per se veel meer bezoekers hebben aangetrokken, zien we een grote belangstelling bij evenementen. Ook steeds meer scholen weten het museum te vinden. Dit alles gebeurt met een enthousiaste groep vrijwilligers. Waardevol werk!

2. Koersdocument 2022-2027

Mede door de UNESCO Werelderfgoed status, toegekend in 2021, is er een grotere externe belangstelling voor het unieke van het museum ontstaan. Daarnaast bezint ook de Protestantse Gemeente Elst zich op haar ontwikkeling en de consequenties daarvan voor het kerkgebouw. Beide ontwikkelingen maken het voor het museum van belang om zich te buigen over haar eigen gewenste ontwikkeling. Er zijn verschillende scenario's naast elkaar gelegd, waaruit een keus is gemaakt. In deze periode betekent dat voor:

- Het museaal aanbod: Op weg naar een iets meer eigentijdse en aantrekkelijke presentatie; wisseling in de presentatie en mogelijkheid tot thematisch bezoek. Verdiepingsmogelijkheden via digitale middelen en verrassingselementen via belichting en bewegend beeld.
- Het erfgoedbeheer: Het erfgoed volgens bekende normen beheren en conserveren. Tijdens bezoeken authentiek te beleven zonder schade aan het erfgoed te veroorzaken. Objecten kunnen onder de juiste klimatologische omstandigheden ten toon gesteld of in depot gehouden worden
- Publieksbereik: Op weg naar 4000 bezoekers per jaar. Er is meer bekendheid van het unieke erfgoed en de cultusplaats Elst onder inwoners van de Overbetuwe en van Nederland. Publiek kan op een makkelijke manier reserveren voor een bezoek.
- Communicatie: Er komt een communicatieplan met daarin een visie op imago en identiteit en een communicatiematrix met welke middelen met welke doelgroepen wordt gecommuniceerd. Verschillende publicaties zijn geactualiseerd.
- Organisatie: De commissie blijft uit vrijwilligers bestaan. De commissie groeit uit tot ca. 35 vrijwilligers met tenminste 25-30 gidsen.
- Samenwerking: Het museum is, zo mogelijk, vertegenwoordigd in alle relevante (lokale, regionale, provinciale) netwerken over de thema's en inhoud van het museum.

Het koersdocument is richtinggevend maar bevat geen mijlpalenplanning. Met een vrijwilligersorganisatie en een sterk veranderende omgeving is het voldoende om een duidelijke koers te hebben.

3. Openstellingen en bezoekers

In 2023 continueren we de openstellingen zoals in 2022. Dat wil zeggen:

Van 1 november tot 1 april open op de eerste zaterdagmiddag in de maand.

Van 1 april tot 1 november open op elke zaterdagmiddag. In juli en augustus is er ook een opstelling op zondagmiddag.

We besluiten op de zondag en tijdens de winteropenstelling een gids per keer minder in te roosteren omdat dat rustiger momenten zijn.

Het aantal bezoekers in 2023 ligt iets lager dan in 2022, nl. 2610 (2022: 2844). Mogelijk ligt dan aan het effect van de verkrijging van de UNESCO Werelderfgoed status in 2021.

Van de 2610 bezoekers volgden 2121 mensen een rondleiding of namen deel aan een activiteit. In totaal zijn er 291 rondleidingen verzorgd. (2022: 305)

Voor overzichten, zie bijlage 1.

4. Evenementen

Het museum neemt dit jaar deel aan zes evenementen.

Open Kerkendag (13 mei)

PG-Elst organiseert samen met andere kerken in de regio een Open Kerkendag. Het museum is deze dag extra lang geopend. De kerkenraad zorgt ervoor dat bezoekers het museum kosteloos kunnen bezoeken.

Archeologiedag (17 juni)

Twee archeologen van BAAC geven gedurende de hele dag interessante uiteenzettingen van hun werkzaamheden en presenteren ze vondsten. In de kerk volgt men de presentatie "Archeologie in en om de Grote Kerk". En/of bezoekt met een gids het Romeinse archeologische erfgoed, onderdeel van het UNESCO-Werelderfgoed, tijdens de rondleiding.

Open monumentendag (12 september)

Samen met Historische Vereniging Marithaime is een historische wandeling ontwikkeld, die voert van de Grote Kerk naar het Gemeentehuis. Bezoekers krijgen in het museum een gratis rondleiding en kunnen in het Gemeentehuis luisteren naar een presentatie over oude wapenschilden deurpanelen door Marithaime. Onderweg ontdekken zij van alles over huidige en vroegere gebouwen in dit deel van de Dorpstraat.

Romeinenfestival (14 oktober)

Het Romeinenfestival Elst (eerste zaterdag van de herfstvakantie) bestaat uit een programma in het dorp met o.a. reenactors van 'Springlevend Verleden'. In het museum nemen bezoekers deel aan een themarondleiding "Romeinen", waarin het Romeinse deel van het museum wordt belicht. Deze rondleidingen zijn gratis toegankelijk, met dank aan de Gemeente Overbetuwe. De belangstelling is groter dan het aantal beschikbare kaartjes. Er werden 10 rondleidingen verzorgd en één speciaal voor de re-enactors.

Limesfestival (27 december)

Op uitnodiging nemen we deel aan het Nijmeegs Limesfestival. Gedurende de kerstvakantie zijn er veel publieksactiviteiten met een Romeins tintje in en rondom Nijmegen. In het Tempel-Kerkmuseum kan men deelnemen aan een lezing over de Verering van Hercules langs de Limes door dr. Christel Veen (archeoloog en universitair docent Archeologie en Oude Geschiedenis, Radboud Universiteit) en aan rondleidingen met het accent op het Romeinse deel. Zowel de lezing als de rondleiding trekt een aanzienlijk aantal bezoekers. De toegang is gratis door de bijdrage van de Gemeente Nijmegen aan het festival. Een echte Romein verlevendigt het evenement (Zie voorkant jaarverslag).

Tijdens het Limesfestival is er een expositie in het Huis van de Geschiedenis in Nijmegen. Ook daar is het museum te vinden.

Lezing Archeologische vondsten De Pas (17 november)

Samen met Marithaime organiseren we in de Grote Kerk een lezing over de archeologische vondsten op De Pas. Onderzoeksbureau BAAC doet daar onderzoek in verband met de aanleg van de nieuwbouwwijk De Pas in Elst. In een boeiende lezing nam projectleider Adé Porreij-Lyklema ons mee in wat er allemaal komt kijken bij het onderzoek en wat er aangetroffen is. Er zijn zaken gevonden uit de Romeinse tijd, en de Middeleeuwen. Ook een steenfabriek en loopgraven uit WOII zijn aangetroffen. Reuze interessant. Ook Buurtvereniging Brienenshof sluit aan bij deze lezing. We houden contact in verband met de vondsten.

5. Publieksinformatie en communicatie

De publieksinformatie en communicatie bestaat in 2023 vooral uit website- en persberichten, en berichten op social media. Het aantal volgers groeit gestaag (Februari 2024: Facebook 512 volgers, Instagram: 276 volgers) Ook in Onderweg wordt met regelmaat een bericht over het museum geplaatst.

De projectaanvraag Museum in Beeld wordt toegelicht in hoofdstuk 9.

Bij drie gelegenheden presenteert het museum zich met een informatiestand op een markt. De eerste is in augustus bij de Romeinse tuin in Elderveld.

De tweede is bij de opening van het culturele seizoen bij de KIK. En de derde keer bij het Romeinenfestival door een mooie stand op het Plein op de eerste zaterdag van de herfstvakantie.

Twee leden van de commissie schrijven een pagina over de tempels voor de door Marithaime beheerde Elsterpedia.

Vanuit Kunstwerk! Liemers streekmuseum wordt een vlog opgenomen over Werenfried.

6. Educatie

De werkgroep Educatie bestaat uit 5 leden van de museumcommissie.

Educatieve rondleidingen worden niet alleen door de werkgroepleden gedaan, maar ook door enkele enthousiaste gidsen, die het leuk vinden om kinderen te begeleiden.

Rondleiding scholen

In 2023 hebben 6 basisscholen een rondleiding gehad in het museum met in totaal 168 leerlingen.

De Educatieve activiteiten voor basisscholen zijn opgenomen in het Cultuurmenu van de Over Betuwe.

Het Voortgezet Onderwijs heeft vier keer ons museum bezocht met in totaal 276 leerlingen.

Voor de eerste drie klassen van het Voortgezet Onderwijs is een aangepast programma gemaakt. Door middel van opdrachten proberen we de leerlingen actief te betrekken. De brugklassen kunnen de bouwwerken maken.

Het aangepaste programma is gepresenteerd aan geïnteresseerde vrijwilligers tijdens een voorlichtingsavond.

Gezinsactiviteit

Tijdens bijzondere openstellingen hebben we ook extra Gezinsactiviteiten aangeboden. Buiten deze bijzondere openstellingen is er 3x een Gezinsactiviteit geweest met in totaal 12 kinderen. Ondanks positieve reacties, wil de Gezinsactiviteit nog niet van de grond komen.

De Gezinsactiviteit wordt standaard aangeboden op de 1e woensdag van de maand en tijdens schoolvakanties.

Voor de Gezinsactiviteit is kleding gemaakt en zijn een paar helmen en schilden aangeschaft.

Ook is er een nieuwe puzzel aangeschaft.

In 2023 hebben ook een catechisantengroep en kinderen van de Scouting een aangepaste rondleiding gekregen.

7. Vrijwilligers

De werkgroep Vrijwilligerszaken is in 2023 niet actief geweest. Er zijn geen nieuwe vrijwilligers bijgekomen.

Helaas moesten wij dit jaar twee overlijdens van belangrijke mensen voor het museum melden. Het betreft Jan in 't Veld en Harrie Vens. Wij zijn hen dankbaar voor wat zij voor het museum betekenden.

Eind 2023 bestaat de commissie uit 23 leden.

Het educatief uitje in november werd verzorgd door een drietal commissieleden. Doel: Het Rijksmuseum voor Oudheden, waar onze Steen van Balderik (in bruikleen) onderdeel is van de expositie 'Het jaar 1000' en een stadswandeling in Leiden. Een impressie:

De stemming zit er gelijk goed in wanneer we met 20 commissieleden in de trein naar Leiden rijden.

De conservator van het Rijks museum van Oudheden neemt ons een uur lang op sleeptouw door het middeleeuwse gedeelte met daarin onze mooi tentoongestelde "steen van Balderik". Maar voordat het zover is drinken we eerst koffie/thee aangevuld met appeltaart in het museumcafé.

Na het museumbezoek is het tijd voor een hapje eten in een plaatselijke brasserie met een aangeklede broodlunch.

Helaas is het intussen gaan regenen en dat voorspelt weinig goeds voor de rest van de middag. Gewapend met onze paraplu's houden we ons droog tijdens een stadswandeling

verzorgd door twee gidsen. We sluiten deze leerzame en interessante dag af met een drankje in een sfeervol doch ietwat lawaaiig cafeetje en voldaan treinen we terug naar Elst.

8. Collectiebeheer

De werkgroep Presentatie, registratie en facilitaire zaken krijgt de nieuwe naam Collectiebeheer. In 2023 werken zij aan:

a. Eindverslag thema: "Ken de Historie" met z'n 16 vragen .

Dit is in januari 2023 afgerond door onze werkgroep en het bestuur aangeboden.

b. Praktische acties

- *Bescherming betonranden*

Vorbereiding voor het aanbrengen van isolatie rond betonranden van de vloerbalken van de kerkvloer. In het verleden is het gevaar dat bezoekers hun hoofd kunnen stoten aan deze vloerbalken reeds onderkend. Daartoe is er buisisolatie aangebracht op de hoeken van deze balken, op geselecteerde plaatsen. Wij hebben vastgesteld dat dit uitgebreid moet worden tot alle plaatsen waar bezoekers langs geleid worden. Hiertoe is nog 150 m' isolatie benodigd. Er is een marktonderzoek uitgevoerd om tot een goedkope doe degelijke uitvoering te komen. Uiteindelijk is gekozen voor buisisolatie, donkergrijs, met een dikte van 13 mm, gecombineerd met Bison Kit. Hiertoe zijn een aantal proefsessies uitgevoerd in november. Omdat de

relatieve vochtigheid ter plekke hoger was dan die bij Bison Kit is gespecificeerd, is besloten de montage uit te stellen naar 2024.

We verwachten dat de vochtigheid in voorjaar/zomer acceptabel zal zijn.

- *"Schimmel " op het fundamentenbord in de Romeinse Ruimte.*
Geconstateerd is dat er witte aanslag, schimmel, zich op dit fundamenten bord gaat vormen. Dit lijkt het gevolg te zijn van de verhoogde rel. vochtigheid. De werkgroep treft in 2024 maatregelen.
- *Afronding provisorische afsluiting van ventilatie pijpen in de Romeinse Ruimte.*
Via temperatuur en vochtigheid metingen is vastgesteld dat optimale vochtigheid alleen verkregen kan worden bij een minimale ventilatie. Dat betekent dat er van de 6 ventilatiepijpen maar 1 open blijft. De pijpen waren met plastic zakken en elastiek afgesloten t.b.v. de metingen. Deze zijn inmiddels vervangen door houten deksels die met tape zijn vastgezet.
- *Ontwerp - Aanschaf - en Montage van grondpijpen t.b.v. de nieuw aangeschafte Museum vlaggen.*

Voor het museum 2 nieuwe beachflags aangeschaft. Teneinde deze op herkenbare en vaste plekken te kunnen plaatsen zijn aan weerszijden van de stoep bij de kerkingang, rvs buizen in de grond aangebracht. Ons gezamenlijke "uitstabord" kon, met dank voor het gebruik, hiermee terug gegeven worden aan de Kunstcommissie

- *Renovatie van de hekwerken rond de openingen in de vloer van het koor in samenwerking met de kerkrentmeester.*

Naar aanleiding van een ongeluk bij demontage van deze hekwerken is een Root-Cause-Analyse uitgevoerd. Hiermede is de oorzaak van het ongeluk vastgesteld, nl. een ontwerpfout in de verbinding tussen de hekwerken onderling. Er is een modificatie uitgevoerd en daarmee is deze constructie een stuk veiliger geworden.

c. Aansluiten bij Collectie Gelderland (CG)

Na een lange periode van vergelijken, voorlichting, inlichtingen inwinnen, prijsvergelijkingen etc. werd tenslotte op 15 mei 2023 een Convenant van Samenwerking getekend tussen coöperatie Erfgoed Gelderland en Tempel-Kerkmuseum om te participeren in CG. Op de website www.collectiegelderland.nl kan de bezoeker informatie vinden over collecties en

voorwerpen van vele tientallen Gelderse musea, historische verenigingen, archieven en andere erfgoedinstellingen.

Het doel is om de gehele collectie van het Tempel-Kerkmuseum onder te brengen in CG. De collectie wordt daarmee publiek toegankelijk. Het oude registratiesysteem Adlib Museum Lite 4.1, alleen dienend voor intern gebruik, was verouderd en werd niet meer ondersteund door de leverancier, de reden om met deze overzetting van de collectie aan de slag te gaan. Hierbij bleek al gauw dat de beschrijving van de objecten soms onvolledig, gebrekkig of zelfs onjuist was. Dit traject van aanvulling en correctie was tijdrovend, waardoor het doel om eind 2023 met de eerste stukken online te gaan net niet gerealiseerd werd.

d. Uitleen van de steen van Balderik aan het Rijksmuseum van Oudheden (RMO)

Eind 2022 ontving het Tempel-Kerkmuseum van het RMO in Leiden het verzoek om de altaarsteen van Balderik in bruikleen te geven ten behoeve van de expositie “Het jaar 1000”, met als ondertitel “Nederland in het midden van de Middeleeuwen”. We hebben toen eerst uitgezocht wie formeel de eigenaar is van deze steen. Dat bleek het Tempel-Kerkmuseum te zijn. Op 20 september 2023 werd de altaarsteen van Balderik vervolgens per speciale koerier vervoerd naar het RMO. De tijdelijke expositie loopt van 13 oktober 2023 tot 17 maart 2024. Als tegenprestatie werd de museumcommissie, in het kader van het jaarlijkse museumuitje, op 18 november 2023 rondgeleid door het RMO met vanzelfsprekend speciale aandacht voor de Altaarsteen van Balderik. De ruimtelijk wijze van presentatie beviel ons.

9. Projecten

Het museum is dit jaar gestart met projecten:

a. *Museum in Beeld (2022-2023)*

M.b.v. provinciaal subsidie werkt

het museum aan een

communicatieplan en schaft een

groot beeldscherm aan. Met

behulp van Studio Hartebeest

ontwikkelen we een visuele

identiteit. Er komt een nieuw

logo, nieuwe folders in

Nederlands, Engels en Duits, en een illustratielijn (fotografie gecombineerd met

tekeningen uit één lijn). Tevens wordt een nieuwe filmtrailer ontwikkeld. Deze is te zien

op het nieuwe YouTube-kanaal: <https://www.youtube.com/watch?v=pJRkpExRfEs>

Met het ontwikkelde huisstijlhandboek komt er ook voor de sociale media een

eenduidiger uitingsvorm.

Via Ate Lindeboom (kerkrentmeester en lid van de Ledenraad RABObank Oostbetuwe en

West Maas en Waal) krijgen we een bedrag voor de vervanging van de vlaggen en

rollbanners en uitbreiding met twee beachflags.

We zijn Provincie Gelderland en RABO erkentelijk voor de financiële ondersteuning.

meer dan 20 eeuwen
cultusplaats in Elst

b. *Museum in Beeld II (2023-2024)*

Na advies van Erfgoed Gelderland is een financiële bijdrage gevraagd aan de Nederlandse Limes Samenwerking. Door de verkregen bijdrage is het mogelijk te starten met de ontwikkeling van een eigen website voor het museum

c. *Religie en rituelen in de Romeinse tijd (2023-2025)*

Het Liemers Museum vraagt ons mee te doen met een subsidieaanvraag bij de Provincie Gelderland in het kader van Thematische Verhaallijnen Romeinen. Ook Flipje

Streekmuseum Tiel sluit aan. Er wordt gewerkt aan een gezamenlijk verhaal voor de drie

musea en een korte film. Het Tempel-Kerkmuseum maakt op basis daarvan een keuze

voor een uitbreiding van de collectie (met bijvoorbeeld een replica), een

themarondleiding, een kleine tentoonstelling. Het Romeinenfestival in oktober krijgt dit onderwerp als specifiek thema. En zo mogelijk organiseren we in samenwerking met Marithaime een toepasselijke lezing.

Het meedoen met de projecten vraagt een behoorlijke tijdsinvestering van de vrijwilligers. Daarentegen stellen de subsidies ons in de gelegenheid om nieuwe inhoud en vormen te creëren.

10. Samenwerking

Voor het museum is het van belang actief in het netwerk te opereren. Waar mogelijk zijn de bijeenkomsten, georganiseerd door Erfgoed Gelderland en NLS (Nederlandse Limes Samenwerking), bijgewoond. De samenwerking in het kader van de Limes komt goed op gang en betekent dat we vaker acte de presence moeten geven. We doen dat naar vermogen.

We nemen actief deel aan het Romeinenetwerk (Gelderland).

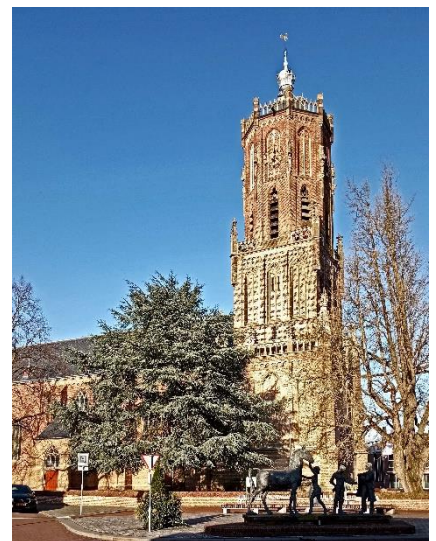
De relatie met Historische Vereniging Marithaime is verder versterkt. De contacten met de Gemeente Overbetuwe zijn, met name door de UNESCO erkenning, verder versterkt. In 2023 is kennisgemaakt met de nieuwe beleidsadviseur Erfgoed. Ook op het gebied van onderwijs versterkt de samenwerking. De nieuwe cultuurcoach van Forte Welzijn speelt hier een belangrijke rol in.

En uiteraard onderhouden we de goede contacten binnen de Protestantse Gemeente Elst.

11. Werk aan de Grote Kerk

Het museum is vertegenwoordigd in de kerkelijke werkgroep Werk aan de Grote Kerk. In 2023 vinden diverse vergaderingen plaats waarbij samen met Architectenbureau Stiel werd gewerkt aan een schetsvoorstel voor de verbouwing van het kerkgebouw. Hierin worden ook de ontwikkelingen van het museum betrokken. De tussenstand is gepresenteerd aan de museumcommissie. De mogelijkheden en haalbaarheid wordt verder onderzocht. Kerkrentmeester Ate Lindeboom houdt ons op de hoogte van de ontwikkelingen.

12. Een kijkje naar 2024

Terugkijkend op 2023 hebben we opnieuw veel van onze voornemens kunnen realiseren. Vooruitkijkend naar 2024 gaan we door op de ingeslagen weg. Het koersdocument 2022-2027 geeft richting aan onze ambities en mogelijkheden. Een greep uit de voornemens:

- We zetten meer in op het bereiken van groepen. Meedoen aan evenementen geeft meer en ander bezoek aan het museum.
- De UNESCO Wereld-erfgoedstatus zorgt voor een verdere intensievere samenwerking in de regio en ook lokaal. Het is het plan om alle interessante Romeinse 'locaties' in de regio in samenhang aan het publiek onder de aandacht te brengen. Lokaal nemen we opnieuw deel aan het Romeinenfestival en het Nijmeegse Limesfestival.
- De werkgroep Educatie gaat o.a. verder met het ontwikkelen van een programma voor het V.O. en het werven van scholengroepen.
- De werkgroep Collectiebeheer gaat verder met de aansluiting op Collectie Gelderland. De bergruimte wordt opnieuw ingericht en de veiligheid blijft aandacht krijgen.
- De Werkgroep PR en Communicatie gaat de ontwikkelde huisstijl introduceren en start met de ontwikkeling van de eigen website (Museum in Beeld II)
- De werkgroep Vrijwilligers gaat o.a. op zoek naar enkele nieuwe collega's
- Het project 'Religie en rituelen in de Romeinse tijd' wordt samen met het Liemers Museum en Flipje Streekmuseum Tiel uitgevoerd.
- En natuurlijk en vooral: met onze Gidsen hopen we weer vele mooie rondleidingen te verzorgen!

Want ons unieke erfgoed (Romeinen én de vele bijzondere tijdslagen) is de moeite waard om goed te beheren én met prachtige verhalen onder de aandacht te brengen!

Elst, maart 2024

Anneke Manche, voorzitter

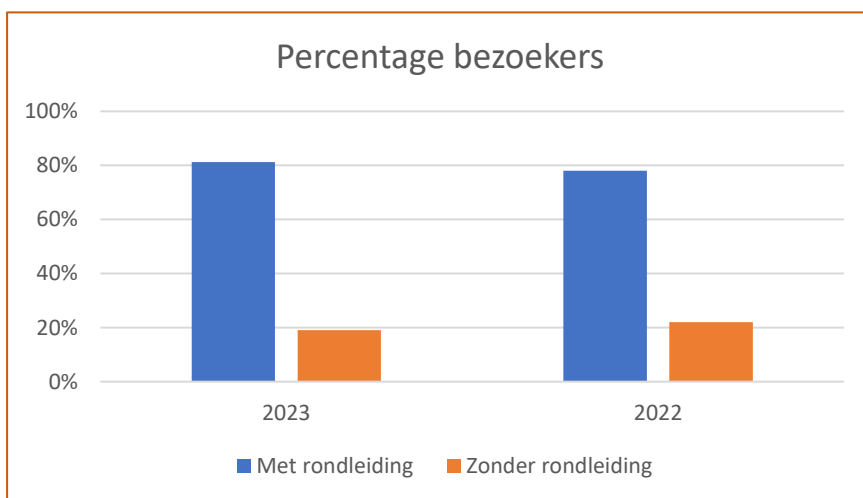
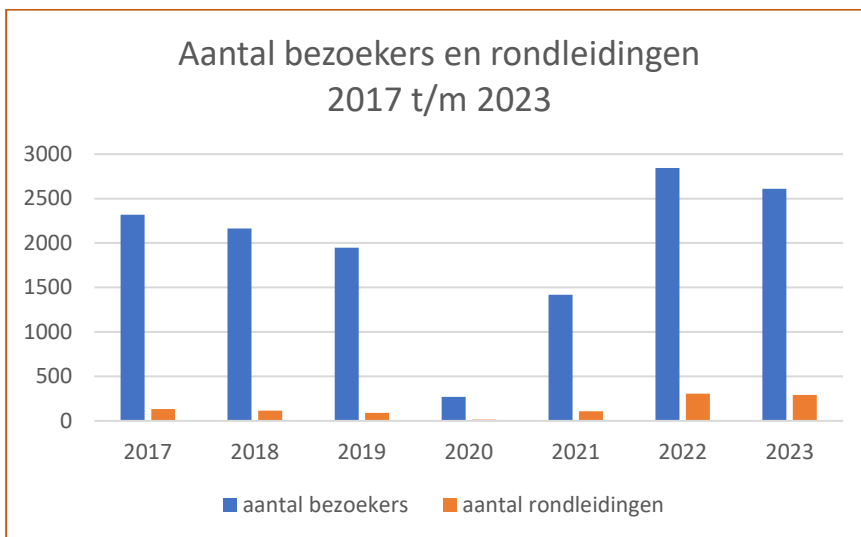
Tineke Touwen, secretaris

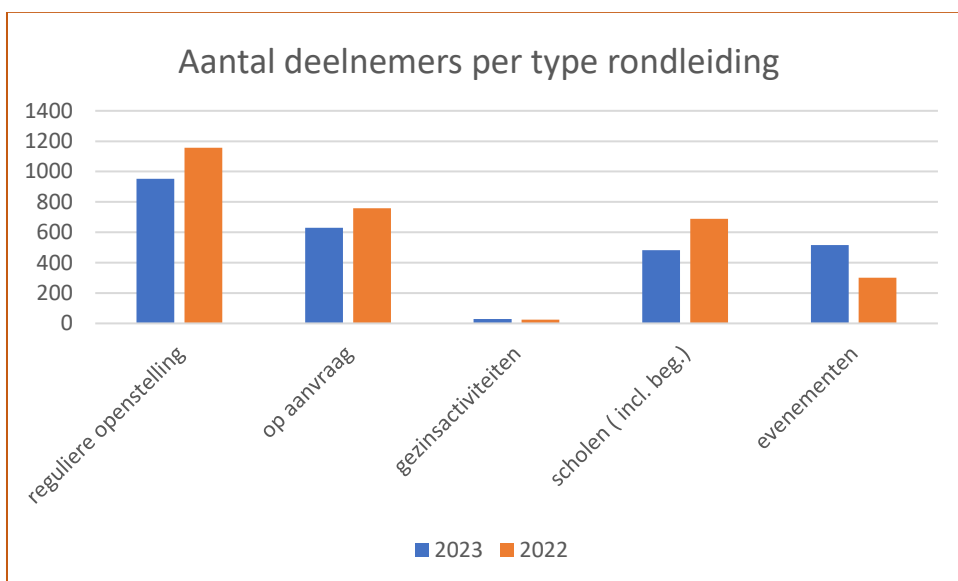
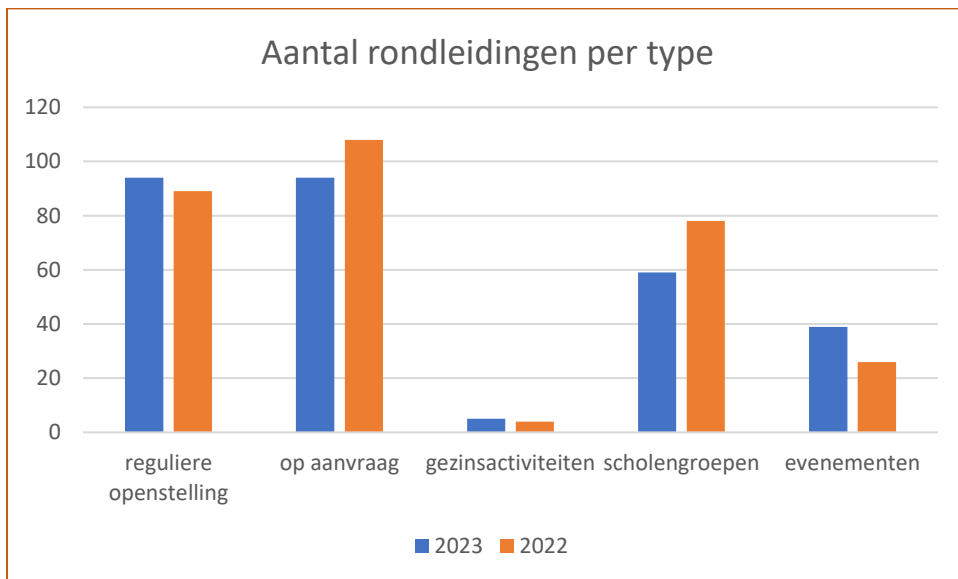
Ulbe Sijbesma, penningmeester

Met dank aan de verschillende werkgroepen voor hun bijdragen.

Foto's: Museumcommissie, BAAC

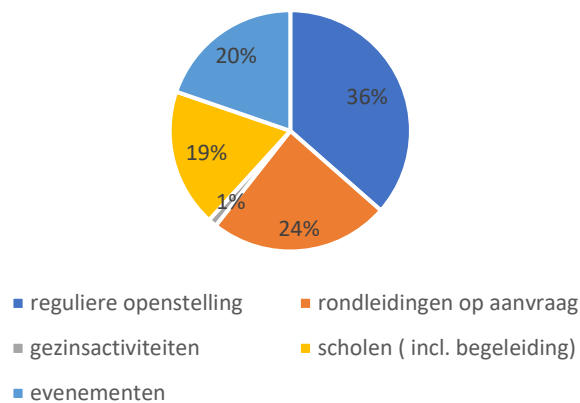
Bijlage 1. Het Tempel-Kerkmuseum in grafieken

Percentage bezoekers
per type openstelling 2023

Percentage rondleidingen
per type 2023

